

УДК 343.4

ORCID id <https://orcid.org/0000-0003-4323-2883>

Вітко Олександр Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри господарського та транспортного права

юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державний університет інфраструктури та

технологій,

м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБ'ЄКТА І ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ

Анотація. У статті автором, проводиться аналіз точок зору щодо поняття об'єкта злочину. Визнається обґрунтованою концепція об'єкта злочину, за якою об'єктом злочину вважаються охоронювані кримінальним законом суспільних відносин. На основі доповненого обґрунтування вказаної концепції викладається власна точка зору щодо загальнотеоретичного визначення поняття об'єкта злочину.

Також в статті автором досліджується питання предмета злочину. Пропонується визнавати предмет злочину в якості необов'язкового для всіх злочинів елемента складу злочину.

Ключові слова: Об'єкт злочину, суспільні відносини, цінності, інтерес, благо, предмет злочину, елемент, склад злочину.

Summary. The author in this article analyses pre-socialism, socialism and current points of views towards object of crime. Object of crime is considered to be social relations guarded by criminal law, such concept is generally accepted. Personal point of view towards academic definition of object of crime is laid down on the basis of amplified grounds of the said concept.

Also the author analyzes the aspects of subject of crime in the article. It is proposed to consider a subject of crime as optional element of a crime. In the article, the author analyzes the views of scientists who have studied the concept of the object of the crime.

The concept of the object of the crime is recognized as justified, according to which the object of the crime is considered to be public relations protected by the criminal law.

On the basis of the supplemented substantiation of the specified concept it is defined that the object of a crime is the most important public relations regulated by various social norms (rights, morals, local, customary), protected by norms of criminal law from concrete criminal encroachment, and which as a result of such criminal encroachment always causes significant damage. This significant damage to public relations is manifested in the form of deprivation or threat of deprivation of the subjects of relations to pursue their interests, meet their needs, benefit from any benefits.

The article also analyzes the views of scholars in the field of criminal law, who expressed positions on the nature and concept of the subject of the crime.

Based on the analysis of the views of scientists and based on the analysis of current criminal legislation of Ukraine, the author concludes that the subject of the crime can be considered not mandatory for all corpus delicti element, but mandatory only for one of the types of corpus delicti - substantive corpus delicti. The author argues that when the law on criminal liability indicates the subject of the crime, this corpus delicti should be recognized as substantive and without the presence in the specific case of the subject of the crime, the relevant corpus delicti will be absent.

In addition, the author agrees with the conclusions that the criminal law provides certain types of information and energy features of the subject of the crime.

Based on this conclusion, the author determines that the subject of the crime - an independent optional for all crimes, but necessary (mandatory) for the subject elements of the crime element of the crime, which can be any things, any information, any energy, which have a material expression, with the properties of which and with an indication of which the law on criminal liability connects the presence of a crime in the actions of a person.

Key words: subject of crime, element, of a crime, object of crime; social relations; values; interest; good.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблемам об'єкта та предмета злочину у літературі присвячено багато наукових робіт, але точки зору авторів на ці проблематики дуже різні. Зважаючи на дуже гостру дискусійність аргументацій різних науковців щодо цих правових питань, єдиної наукової позиції щодо розуміння сутності об'єкта та предмета злочину до сих пір сформовано не було.

З іншої сторони, встановлення об'єкта та предмета злочину має важливе значення для кваліфікації злочинних діянь на практиці.

У зв'язку з чим, перед юридичною наукою та практикою постають важливі завдання щодо визначення поняття і сутності об'єкта та предмета злочинів.

Тому, питання щодо визначення на теоретичному рівні понять об'єкта та предмета злочину, є актуальними й на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Щодо поняття та сутності об'єкта злочину в юридичній літературі висловлено різні точки зору.

Зокрема, В. Д. Спасович визнавав об'єктом злочину будь-чис право охоронюване державою за допомогою покарання [1, с. 94]; О. Ф. Кістяківський вважав, що об'єктом злочину є предмет, на який направлений злочин або над яким здійснено злочин. Далі автор уточнює, що об'єктом злочину може бути в загальному тільки людина зі своїми правами та установами, які нею створюються [2, с. 63-65]; М. С. Таганцев, стверджував, що посягання на норму права в її реальному бутті (існуванні) є посягання на право охоронюваний життєвий інтерес, на правове благо, а визначаючи злочинне діяння, як посягання на правову норму в її реальному бутті (існуванні) або, іншими словами, як

посягання на правоохоронювані життєві інтереси, ми тим самим визначаємо і поняття об'єкта злочинного посягання: ним є правовий припис чи норма права, що виражена у вхожому в сферу суб'єктивних прав, охоронюваного даною нормою життєвому інтересі [3, с.484]; А. А. Піонтковський зауважував, що кожний злочин який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини соціалістичного суспільства [4, с. 111]; М. Й. Коржанський також відстоював позицію, що об'єкт злочину – це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [5, с. 24]; В. Я. Тацій вважав, що методологічно правильним є визначення об'єкта злочину, в якості суспільних відносин лише через розкриття складових частин суспільних відносин [6, с. 3-21]; Г. П. Новоселов стверджує, що об'єктом будь-якого злочину, а не тільки спрямованого особистості, виступають люди, які в одних випадках виступають в якості окремих фізичних осіб, в других – як певного роду множинність осіб, наділених чи не наділених статусу юридичної особи, в третіх – як соціум (суспільство) [7, с. 51]; С. Б. Гавриш під об'єктом злочину розуміє правове благо як певну цінність, тобто матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо [8, с. 49, 56]; П. С. Матишевський вважає, що об'єкт злочину – це цінності, що охороняються кримінальним законом [9, с. 128].

Стосовно поняття та сутності предмета злочину авторами також висловлюються різні точки зору.

Так, В.Я. Тацій вважає, що предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [6, с. 47]; П. С. Матишевський та Є. В. Фесенко стверджують, що предметом злочину є речі матеріального світу, діючи на які особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин [10, с. 132]; М. М. Панов визначає, що до категорії предмет злочину слід включати не тільки фізичні предмети (речі, майно), а й реально існуючі явища об'єктивного світу: енергію (електричну, теплову, ін.), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин [11, с. 44]; Є. В. Лашук вважає, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами, з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [12, с. 60].

Отже, з вказаного вище можна дійти висновку про те, що у правовій літературі не було сформовано єдиного підходу до розуміння понять об'єкта та предмета злочину, тому дана проблематика залишається досі однозначно не вирішеною.

У зв'язку з чим, у даній науковій статті важливо викласти власну точку зору на дані правові питання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування наукових позицій щодо сутності та визначення понять об'єкта та предмета злочину.

Виклад основних результатів дослідження. Наведена вище різноманітність концепцій щодо вирішення питання об'єкта злочину по-одинці, в повній мірі однозначно не дає відповіді на питання, що є об'єктом злочину. Лише оцінивши їх в сукупності, виокремивши сильні аргументації та відкинувши слабкі позиції, можна запропонувати власне бачення вирішення даної проблеми.

Найперше слід відмітити, що об'єктом злочину не можуть бути, ні суб'єктивні права особи, ні норми права.

Так, суб'єктивному праву особи чи нормі права злочином не завдається шкода, адже: по-перше, не всі сфери життя людей врегульовані нормами права, проте найбільш важливіші з них, у тому числі ті, які не врегульовані нормами права, все ж таки охороняються нормами кримінального права; по-друге, нормам права чи суб'єктивному праву злочином шкода не завдається, вони і надалі залишаються нормами права та суб'єктивними правами, наприклад, злочинець позбавивши особу волі ніяким чином не позбавив її права на свободу та особисту недоторканість, в такому випадку в неї відсутня лише можливість реально реалізувати своє право на волю; по-третє, норма права також не руйнується, не потерпає, не знищується від злочину, адже норма права навіть після злочинного впливу, тобто після вчинення особою злочину, залишається загальнообов'язковим правилом поведінки, яке особа повинна виконувати незалежно від того, чи порушена злочином така норма права, чи ні.

Не є об'єктом злочину також правове благо, адже до складу правового блага можна включити будь-що, що буде задовольняти потреби особи, але не усьому в дійсності може бути завдана злочином шкода.

Зокрема, під правовим благом можливо розглядати життя чи свободу, проте самому життю чи свободі шкода злочином не завдається. Від злочину потерпають суб'єкти, які позбавлені життя або свободи. Крім цього, називаючи об'єктом злочину правове благо, в більшості випадків не можна буде відрізнити один від одного подібні злочини, адже в подібних складах злочину зазвичай мають місце одні й ті ж правові блага.

Взявши до прикладу таке правове благо як «життя», і визнавши його об'єктом злочину, ми очевидно не зможемо відрізнити два подібних склади злочину як «посягання на життя державного чи громадського діяча», ст. 112 Кримінального кодексу України та «умисне вбивство», ст. 115 Кримінального кодексу України [13] адже, в і в тому, і в іншому випадку злочинець позбавляє людину «життя», завдає їй смерті. Однак, у цих двох злочинах основний безпосередній об'єкт буде очевидно різний.

Щодо інтересу, слід погодитися з тим, що він є лише рушійною, внутрішньою психологічною, спонукальною силою, яка веде особу до задоволення її потреб [14, с. 22]. Будучи не задоволеною внаслідок злочинного діяння, потреба залишається потребою, а нереалізований інтерес залишатиметься тим самим інтересом. Таким чином від злочину страждає не інтерес, а особа, яка внаслідок злочинного діяння не реалізовує свій інтерес та не задовольняє свою потребу.

З іншої сторони, особи існують не ізольовано один від одного, а

перебувають в взаємозалежності та співпраці, виходячи з чого, саме в рамках суспільних відносин реалізується такий інтерес особи та задовольняється її потреба. Тому злочин порушуючи нормальний порядок суспільних відносин, викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити свої потреби [14, с. 22-23].

Отже, злочин порушуючи нормальний порядок суспільних відносин викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити потреби.

Крім цього, також слід відмітити, що неможливо визнати об'єктом злочину людину як біологічну істоту ізольовано від суспільних відносин, тобто не як суб'єкта суспільних відносин. В кінцевому результаті від злочину потерпають конкретні люди, проте, зважаючи на те, що право, яке покликано регулювати відносини між людьми, є певною ідеальною субстанцією, яку не можна відчувати органами чуття, а можливо лише сприйняти, усвідомити в конкретному його прояві, не розрізняє людей, як фізичні живі тіла, що наділені свідомістю. Право будучи категорією ідеальною, розрізняє тільки ідеальні категорії, такі як суб'єкт суспільних відносин, суб'єкт права, та ін. Людина потрапляючи в правове поле, набуває певного правового статусу, тобто сукупності прав і обов'язків та стає учасником суспільних відносин як фізична особа. Фізичну особу можна визнати лише як правову абстракцію. Так само можна вести мову про те, що заснована фізичними особами будь-яка юридична особа також може визнаватися як правова абстракція. Тому, з точки зору правових категорій немає ніякої різниці між фізичною і юридичною особою (крім природних відмінностей), адже право розглядає фізичних і юридичних осіб як рівних учасників суспільних відносин [14, с. 23].

Таким чином, кримінальним правом охороняється не людина - біологічна істота, а суб'єкт суспільних відносин як правова абстракція (правовий статус, сукупність прав та обов'язків), адже фізичній особі внаслідок вчинення злочинного посягання в першу чергу завдається шкода саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім як біологічним істотам. Визнавши об'єктом злочину людину – біологічну істоту, ми не зможемо пояснити правомірне завдання смерті при необхідній обороні чи крайній необхідності [14, с. 24].

Не можна також погодитися з визначенням об'єкта злочину як охоронюваних суспільних цінностей, адже дане поняття є дуже розмитим і на практиці не може сприяти вирішенню питання розмежування суміжних злочинів, відмежування злочинних діянь від незлочинних (крайня необхідність, необхідна оборона).

По-перше, коли внаслідок скоєння різних злочинів завдаватиметься шкода одним і тим же цінностям, виникатимуть складнощі в розмежуванні цих злочинів, адже об'єкт буде один і той же.

По-друге, якщо будемо називати об'єктом злочину такі суспільні цінності як, наприклад, життя, здоров'я, волю осіб, то кримінальне право в будь-якому випадку повинно охороняти такі цінності, і тоді покаранню підлягатимуть також ті особи, які завдали смерть іншій людині чи шкоди здоров'ю або обмежили волю іншої людини, перебуваючи в стані крайньої необхідності чи необхідної

оборони, хоча кримінальне право в таких випадках даних осіб звільняє від відповідальності.

Будь-які цінності не можуть існувати поза рамками суспільних відносин, адже саме суспільні відносини забезпечують реальні умови існування будь-яких цінностей, а тому внаслідок порушення суспільних відносин руйнуються умови нормального існування суспільних цінностей. Тому, кримінальним правом охороняється не суспільні цінності, а суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей. Таким чином, злочин посягає в першу чергу не на суспільні цінності, а на суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей.

Отже, **об'єктом злочину** є унормовані (впорядковані) різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, і яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода. Дана істотна шкода суспільним відносинам проявляється у формі позбавлення можливості або загрози позбавлення можливості суб'єктів відносин реалізовувати свої інтереси, задовольняти свої потреби, отримувати користі від будь-яких благ.

Щодо розуміння предмета злочину слід відмітити, що предмет злочину варто розглядати як самостійний, обов'язковий лише для предметних складів злочинів, елемент складу злочину, що обґрунтовується наступним.

У своїй широкій суті термін елемент і термін ознака є різними поняттями [14, с. 51]. Однак, для кримінального права можливо визнати допустимим говорити про те, що склад злочину має ознаки або елементи.

Для визначення поняття складу злочину більш доцільно використовувати термін елемент складу злочину, адже термін ознака більш притаманний для визначення понять кожного з елементів складу злочину. Іншими словами, поняття окремого елемента складу злочину необхідно визначати через сукупність притаманних йому ознак, а термін склад злочину через сукупність його елементів. При цьому важливо розуміти, що кожний з елементів складу злочину характеризується низкою ознак (обов'язкових, факультативних), і це не суперечить твердженню про те, що поняття складу злочину в цілому треба визначати через сукупність елементів, кожен з яких має певні ознаки.

За відсутності хоча б одного з обов'язкових елементів складу злочину, які визначені кримінальним законом, відсутній склад злочину [14, с. 52]. Якщо в законі про кримінальні відповідальність буде визначено сукупність елементів складу злочину, то лише за наявності такої сукупності в конкретному випадку слід вести мову про наявність в діянні особи складу злочину.

З іншої сторони, таке твердження не суперечить тому, що в одних випадках склад злочину може складатися з чотирьох елементів (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину), а в інших випадках з п'яти елементів - об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину.

Склад злочину може бути двох видів. Зокрема, склади злочину слід класифікувати на предметні склади злочину і на безпредметні склади злочину.

У тих випадках, коли в законі про кримінальну відповідальність визначено, що склад злочину має лише чотири обов'язкові (необхідні) елементи - об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, то цей склад злочину є безпредметним. Поряд з цим, в тих випадках, коли в законі про кримінальну відповідальність наявна вказівка, що склад злочину має п'ять обов'язкових (необхідних) елементів - об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, то такий склад злочину є предметним.

У предметних складах злочину, де обов'язковою повинна бути наявність п'яти елементів складу злочину - об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, за відсутності хоча б одного з них, в діянні особи є відсутнім склад злочину.

Системний аналіз чинного кримінального законодавства дає підстави зробити висновок про те, що предмет злочину визначається в законі про кримінальну відповідальність не у всіх випадках, в той час, коли об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину наявні у всіх, без виключення, складах злочину.

Отже, предмет злочину можна визнати не обов'язковим для всіх складів злочинів елементом, а обов'язковим лише для одного з видів складів злочину – предметного складу злочину.

За умови, коли закон про кримінальну відповідальність вказує на предмет злочину, цей склад злочину слід визнавати предметним і без наявності в конкретному випадку предмета злочину, щодо предметних складів злочину, буде відсутнім відповідний склад злочину.

Дана аргументація не суперечать доктринальній точці зору про те, що за відсутності одного з обов'язкових елементів складу відсутній відповідний склад злочину. Однак, вноситься важливе уточнення, яке полягає у тому, що у випадку, коли на предмет злочину здійснюється вказівка в законі про кримінальну відповідальність, він є необхідним (обов'язковим) для відповідного складу злочину елементом. За таких умов, відповідний склад злочину буде предметним складом злочину.

З іншої сторони, коли в законі про кримінальну відповідальність на предмет злочину немає такої вказівки, то він не входить до числа обов'язкових (необхідних) елементів цього складу злочину, і відповідний склад злочину, буде безпредметним.

Таким чином, склад злочину слід визначати як сукупність необхідних елементів, до яких входять обов'язкові у всіх випадках елементи, такі як об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, та необов'язкового для всіх злочинів, але необхідного для предметних злочинів, елемента складу злочину – предмета злочину.

Отже, з урахуванням зазначеного вище, можна дійти висновку про те, що в структурі складу злочину предмет злочину займає позицію самостійного необов'язкового для всіх злочинів, але необхідного для предметних злочинів, елемента складу злочину [15, с. 7].

Поряд з вказаним вище, слід звернути увагу на те, що з етимологічної точки зору не варто називати предмет злочину «факультативним елементом складу злочину», адже значення слова «факультатив» несе собою ознаку наперед встановленої необов'язковості, і така необов'язковість є сталою. Іншими словами факультативне завжди є не обов'язкове.

Враховуючи викладені вище міркування та беручи до уваги положення чинного Кримінального кодексу України можна дійти висновку про те, що закон про кримінальну відповідальність містить низку складів злочинів, які є предметними, а тому завжди мають предмет злочину. У таких випадках, факультативність як стала необов'язковість будь-чого, щодо предмета злочину очевидно не може бути застосована.

Результати даного дослідження мають важливе значення для кваліфікації злочинів, адже нерідко через невизначеність місця предмета злочину в структурі складу злочину, мають місце випадки невірної кваліфікації злочинних діянь.

Зокрема, в тих випадках, де кримінальний закон здійснює вказівку на предмет злочину, необхідно встановлювати його як необхідний елемент складу злочину, без якого відсутній відповідний склад злочину, і у випадку не встановлення цього предмету при кваліфікації конкретного злочинного діяння за його відсутності, відповідне діяння не може кваліфікуватися як злочин та повинно кваліфікуватися за іншою статтею кримінального закону або взагалі кваліфікуватися як не злочинне діяння.

Слід також зауважити, що позиція сучасних авторів, які включають до предмета злочину інформацію та енергію, є цілком переконливою та такою, що відповідає сучасному стану розвитку суспільства, в якому важливу роль відіграє енергія та інформація [14, с. 55].

У положеннях чинного кримінального законодавства щодо деяких складів злочинів здійснюється вказівка на певні види інформації та енергії, з якими закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діяннях осіб ознак складу злочину.

Тому, можна стверджувати, що у цих випадках кримінальний закон надає певним видам інформації та енергії ознаки предмета злочину.

З іншої сторони, традиційною ознакою предмета злочину називають матеріальність (оречевленість) предмета злочину. Тобто з урахуванням наведених вище точок зору можна стверджувати, що традиційно визначається, що предмет злочину – це річ матеріального світу.

З іншої сторони, прийняттям точки зору про те, що предметом злочину може бути інформація та енергія, не перекреслюється позиція щодо матеріальності предмета злочину, адже будь-яка інформація чи енергія матиме кримінально-правове значення, в тому випадку, коли вона буде мати свій матеріальний вираз. Інформація сама по собі не може існувати без свого матеріального носія, тому разом з матеріальним носієм, інформація буде мати матеріальний вираз.

Для кримінального права та для кваліфікації злочинів важливо щоб інформація мала свій матеріальний вираз, свій матеріальний носій.

Всі об'єктивні явища і предмети навколишнього світу несуть в собі певну інформацію, та й з рештою ми сприймаємо ці предмети і явище лише як інформацію через органи чуття.

Тому інформація сама по собі є ідеальною завжди. Матеріальний вираз інформації має завдяки тому, що вона фіксується на матеріальних носіях (аркуш паперу, магнітна плівка, магнітна дискета, лазерний диск, флеш накопичувач, жорсткий диск, людина, дошка, камінь, стіна тощо), які можливо пошкодити чи знищити, після чого ця інформація перестає об'єктивно існувати як ідеальний об'єкт. З іншої сторони, як тільки прибрати такий носій, то інформація втратить матеріальність і буде існувати лише ідеально, однак з ідеальною інформацією закон про кримінальну відповідальність не пов'язує наявності в діяннях особи ознак злочину, тому ідеальна, без матеріального носія, інформація не вважається предметом злочину.

Таку ж саму точку зору можна займати й стосовно електроенергії. Будь-яка енергія матиме кримінально-правове значення та вважатиметься предметом злочинів, наприклад проти власності, лише у тому випадку, коли така енергія буде зафіксована (виражена) на різних носіях, в тому числі, на приладах, які її вимірюють, споживають тощо.

Сама по собі енергія, наприклад енергія морського припливу, яка ніякими приладами, не фіксується, не може визнаватися предметом злочину.

Таким чином, із вказаного вище можна дійти висновку про те, що **предмет злочину** - самостійний необов'язковий для всіх злочинів, але необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. На основі викладеного вище, можна дійти наступних висновків:

- **об'єктом злочину** є унормовані (впорядковані) різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, і яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода.

- **предмет злочину** це - самостійний необов'язковий для всіх злочинів, але необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи.

Наведені у цій науковій статті позиції можуть бути використанні в подальшому для розвідок питання об'єкта та предмета злочину.

Література:

1. Спасович В. Учебник уголовного права. Т. 1 / В. Спасович. – С.-Пб.: Тип. И. Огризко, 1863. – 442 с.
2. Кистяковский А.Ф. Элементарный ученик Общего уголовного права. Том 1. Общая часть. / А. Ф. Спасович. – К. Университетская типография, 1875. – 413 с.
3. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. Т. 1 / Н. С. Таганцев. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – С. - Пб.: Гос. Тип., 1902. – 823 с.
4. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. В шести томах. Часть общая, Т. II / А. А. Пионтковский. – М.: Издательство Наука, 1970. - 672 с.
5. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М. Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
6. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. / В. Я. Таций. – Харьков: Выща шк., 1988. – 198 с.
7. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 208 с.
8. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні / С. Б. Гавриш. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
9. Матишевський П. С. Об'єкт злочину / П.С. Матишевський // Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.
10. Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.
11. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ; платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків / М. М. Панов: Монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В. І. Борисов. – Х.: Право, 2009. – 184 с.
12. Лашук Є. Ф. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Єфрем Вікторович Лашук. - Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2005.
13. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
14. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, – 20 с.
15. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, – 253 с.